

Петер Зілагі - Остання Вікножирафа

“Вікножирафа”, *Ablakzsiráf*, – так називалася книжка з малюнками, з якої ми вчилися читанню, коли ще не вміли читати. Я, власне, уже вмів, однак вчитися мусив, бо для чого ж тоді школа. “Вікножирафа” відкривала перед нами світ в алфавітному й загальнозрозумілому порядку. Усе мало своє місце і свій сенс, як символічний, так і повсякденний, – ми могли довідатися, що сонце сходить на сході, серце б’ється зліва, жовтнева революція відбулась у листопаді, а світло проникає навіть через зачинене вікно¹. “Вікножирафа” кишіла семиголовими драконами, феями, чортами й королевичами, однак наголошувала на тому, що їх не існує. Я пригадую чотири ґатунки драконів, яких насправді не буває, і три різновиди королевичів. “Вікножирафа” вчила склад за складом читати між рядками. “Вікножирафа” – це було щось, присутнє само собою, як вечірня казка у телевізорі, нікому й на гадку не спадало запитувати, що це таке. “Вікножирафа” – це “Вікножирафа”. “Вікножирафа” – це моє дитинство, це роздягальня, урок фізкультури, відчуття того, як безперервно ростеш, передчуття кращого майбутнього, лагідна диктатура, мої домашні завдання, моя невинність, моє покоління. “Вікножирафа” – це книжка, серед персонажів якої був і я. Через двадцять років хтось запитав мене про неї, й лише тоді я зрозумів, що першим і останнім словом, альфою й омеґою були вікно й жирафа, *ablak* і *zsiráf*. Саме так. Вікно – це початок, крізь нього проникає світло, жирафа – це кінцева безконечність, сюрреалізм, палаючі жирафи, ми будемо жити вічно! Енциклопедія, що містить у собі навіть те, чого в ній бракує.

У Парижі також є Вікножирафа, я бачив її на поштівці, її називають *ейфілієвою вежею*. Поштівку мені надіслала Зофі Брюннер, яка виїхала з батьками до Франції і вчилася там з французького букваря. В *ейфілієвої вежі* довга шия, чотири ноги й багато-багато вікон. Вікно й жирафа в одному, та й назва звучить цікаво – в ній злилися спонука й обіцянка, перевищивши ясельну риторику *Івасику-Телесику, приплинь, приплинь до бережка*, ця назва манить обіцянкою раптового стрибка, остаточного прориву за межі жаб’ячої перспективи, що завдяки швидкісному ліфтові, який їздить усередині вежі, є справою суто технічною. Зофі Брюннер також була трохи схожа на жирафу, от тільки в ній не було вікон і всередині неї не їздив угору-вниз швидкісний ліфт. Натомість такий швидкісний ліфт я відчув у власному горлі, коли вона, переставляючи свої тонкі, цибаті, як у бузька, ноги, придіботіла до моєї парти, дозволяючи мені понюхати свій ароматизований ластик. Сп’янілий, я цілу ніч вправлявся у читанні по складах, знаки пронизували мене, мов котячі очі у цілковитій темряві. Наступного дня Зофі зникла. Класний керівник повідомив, що її сім’я несподівано виїхала. Він міг би сказати: з трагічною раптовістю – як відходили генеральні секретарі. Ароматизована гумка залишила в моїй душі незнищений слід. Лише згодом ми дізналися, що поїхали вони аж ніяк не на вакації, бо замість того, щоб з’явитися самій, Зофі вислала поштівку з *ейфілієвою вежею*, що була чимось подібною на жирафу з вікнами і мала певний сенс для кожного, хто вмів читати між рядками.

Я був ще незайманцем, але це не заважало мені. Я не мав *про це* найменшого уявлення. Світ був чорно-білим, його можна було бачити у телевізорі. Ще й сьогодні перед моїми очима додатковий час футбольного фіналу Аргентина – Голандія, стикування "Союзу" з "Аполоном" і Баадера з Майнгоф², смерть короля Елвіса (не знаю чому, але тато був нею майже вбитий), газовий вибух в містечку Жана, хмари вулканічного попелу над горою Св. Гелени, політ у космос угорця і чемпіонат світу з кубика-рубика в Будапешті. Спорт у чорно-білих барвах вимагав максимальної зосередженості, дивлячись поєдинки боксерів, треба було зауважувати, скільки в кого смужок на ґетрах. Досі пам’ятаю, скільки смужок на ґетрах мала дівчинка, з якою в мене було перше побачення, колір її очей пригадати важко – дотепер я бачу її лише в чорно-білих тонах. Після першого поцілунку мої батьки купили кольоровий телевізор і виявилось, що голандці були помаранчеві, італійці сині, крім того, були зелені чорти та червоні дияволи, лише німці залишилися в чорно-білому, мабуть, у покару за те, що їхня країна була розділена – і кому вже ніяк не можна було позаздрити, то це їм.

Найперший спогад мого дитинства: сонна година в дитячому садку, я повзу під ліжками на чотирьох. Плями місячного світла на білих ковдрах у затемненому приміщенні. Ні, це не могло бути місячне світло, вночі ми в садок не ходили. Я лізу на чотирьох під ліжками, мені страшно, що коли прокинуться інші, то прокинуться і я. Я сам, майже фіктивне дитя,

балансую на скрипучому паркеті, якісь крихти впиваються в мої коліна. Я малий, мене ніхто не бачить, я суну вперед велетенською залюю, здається, я в дорозі уже багато годин. Оминаю руки і ноги, що звисають із шумовиння простирадел. Ангелики спочивають. Зграйками пропливають хмарки, рай для педофілів, м'якенькі пальчики, ямочки на щоках, кучерики. О, ні! Хтось повзе мені назустріч, ми вдаряємось лобами, простирадло заважає мені побачити обличчя. Він сопе мені в шию, гаряче дихаючи. Прибігають виховательки у білому, білі навіть їхні шкарпетки і пантофлі, ми завмираємо під ліжком, він хапає мою малу ручку в свою, його долонька мокра від поту. О, жах!

Перш ніж стати освітнім закладом, старовинна будівля на горі Шаш, куди я ходив до школи, була жіночим монастирем. Під час окупації Будапешта навесні 44-го року німці розмістили свою штаб-квартиру в актовому залі, тут-таки було пізніше заарештовано військового коменданта Будапешта. В актовій залі відбувались уроки фізкультури, в цих історичних стінах ми бігали по колу, стоячи на головах, пізнавали вітчизняну історію. Колись угорці ступили на Шлях Народів, казав нам вусатий фізрук. Про це приємно було чути. Вони брели Великим Степом, несучи мощі з рунічним написом "Угорщина", однак ніхто не міг його прочитати. Стрибок через гімнастичного коня – немов у сідло, приземлення, і відразу – перехід з ніг на руки, себто колесо. Пан учитель казав, що від Тихого океану аж до Великої Угорської рівнини, себто приблизно від Амуру до Дунаю простягається неосяжна низовина. На одному кінці Угорщина, а на іншому ГУЛАГ, так що поведіться чемно. Ляпаси він роздавав обіруч, щоб ми не падали – принцип золотої середини, як він це називав. Я, звісно, волів вилізти на перекладину або пробігти два кола. Притискуючи мене до землі вагою свого сповненого докорів голосу, він казав, що більше не допомагатиме мені, мовляв, він лише хотів зробити з мене *порядного угорця*. Я знав, що тут напевно щось не так, адже, незважаючи на те, що наша мова – найбільше багатство, яким ми володіємо, від мене постійно вимагають заткатися, краєзнавство плутають з анатомією, патріотизм із граматикою, а солідарність із ляпасами. Коротше, угорці прийшли сюди тисячу років тому і вони все ще йдуть, поки не повимирають. Ніхто не знає, звідки і куди. А хто знає, той помиляється. Або він не угорець. Або непорядна людина. Або угорець, та не той. Що таке угорець – повито темрявою. Угорець непримітний, він виглядає, як будь-хто інший. Він легко асимілюється всюди, крім Угорщини: тут він не може інтегруватися, заважає спільність мови. Угорець трохи сербохорват. Можна сказати, що в нього немає батьківщини. Він виходить на Шлях Народів, женучи перед собою численні стада, не припиняючи боротьби. Ззаду на нього ураганом несуться важкі запотиличники. Ніхто й не вибачиться. Моє уявлення про Угорщину, що сформувалось упродовж читання Карла Мая та розглядання панорами Фесті із зображенням завоювання нашими далекими пращурами нашої теперішньої вітчизни, поєднує в собі традиції Дикого Заходу та Дикого Сходу. Угорці жили, як ковбої, й боролися, як індіанці. Вони почали збирати культурні цінності задовго до тих, хто здійснив великі географічні відкриття. Кортес і Пісарро – послідовники наших Легела і Булчу.³ Угорські індіанці налетіли на Середньовіччя якраз на півдорозі, з гиком і свистом перестрибнули його, немов поштову бричку, й націлили свої стріли у кожного, хто тільки висуне голову. Вони нападали на вікінгів і маврів, плюндрували монастирі, добряче надававши Європі по заду, але пишались цим якось не прийнято. Тому і я про це нічого не кажу. Потім вони кинули погляд на Атлантику і з'ясували, що там пасовища закінчуються й оббігти з гиком-свистом довкола Землі неможливо, бо вона зусібіч оточена морем. Що ж тут вдієш – вони залізли в поштову бричку Середньовіччя, точніше, прилаштувались на колесі. Басейн Карпат також був колись морем, і якби ми прийшли вчасно, могли б стати народом мореплавців. Зі своїм власним морем – не історичним, не омитим кров'ю, не орендованим на вік-енди

Купання відбувалося під час телевізійних новин. Мама час від часу зазірала до ванної, щоби переконатися, що я ще там. Тато у вітальні дивився телевізор. Щоб уберегти мене від брехні, вони мусили знати подробиці. У ванній були чутні лише мамині зітхання: знову все порозпліскував, цілу квартиру затопить. Я пірнав з головою. Під водою до мене звертався голос, який повідомляв мені, що трапилось у світі того дня: в Бангладеш унаслідок тектонічного зсуву гине сто п'ятдесят людей, десь на заході Африки почалася революція, десь відкрили дитячий салон і олімпійський плавальний басейн, МТК переміг "Ференцварош" з рахунком 2:1. Я не знав, хто і чому посилає мені ці вісті, але було

зрозуміло, що вони мають відносно мене якісь плани, бо голос нашіптував мені ще й про те, якою передбачається погода. Наступного дня я зміг розрізнити у ванні вже більше голосів, з чого зробив висновок, що маю справу із цілою організацією. Спосіб комунікації здавався мені логічним, зі свого боку я не міг посилати їм звісток, бо під водою неможливо розмовляти, а на зв'язок зі мною вони могли виходити лише під час купання, щоб ані мої батьки, ані вихователі нічого не помітили. Мені лише важко було зрозуміти, чому для організації настільки важливо в деталях проінформувати мене про останні військові навчання у Польщі або про те, які саме населені пункти Задунайського округу дістали статус міст, але я знав: якщо я буду пильно прислухатись, мені подадуть знак. Моє існування набувало під водою глибшого сенсу. Якимось під час недільного миття голови мама, ні про що не здогадуючись, занурила мою голову під воду – і приємний жіночий голос відразу ж зашепотів мені до вуха, що град побив урожай. Тоді я зрозумів, чого від мене очікують і це, щиро кажучи, не викликало в мені спротиву: я повинен був влаштовувати бучі. Бувало й раніше, покладений батьками спати, я вступав у темряві в боротьбу з підводними човнами і винищувачами, так що іноді опинявся на підлозі, і лише завдяки своїй несхитній витримці в кінцевому підсумку перемагав. Але з того дня я почав з ретельністю бджілки саботувати розвиток нашої народної демократії. Мій шлях означували землетруси, відключення електричного струму, вибухи газу. На підставі інформації, отриманої у ванні, я зондував військово-стратегічні об'єкти. Якщо здавалися в експлуатацію новий завод чи гідростанція, я поспішав на місце і виконував свій обов'язок. Рада економічної допомоги, ніби казковий Келемен Кьомювеш⁴, топталася перед залізною завісою, навіть не здогадуючись, що причина причин засіла в неї на запліччі.

1956 року, з нагоди п'ятсотлітнього ювілею Нандорфегерварського тріумфу угорців над турками, Будапешт перетворюють на руїни. Радянська армія, щоб завоювати для себе нові обшири, воскрешає традиції сорок четвертого. Усе місто в дірках, дірки у стінах будинків, поміж будинками, нові дірки змішуються зі старими; постійна тема для балачок – чи той або інший будинок став таким, як він є зараз, під час облоги, чи під час революції, у 56-му, чи у 44-му, не може бути, щоб у 44-му, це новий будинок, де там, це ж будинок Баугаузу, ти що, не бачиш підвісної тераси? А потім падає сніг і заносить діри, падає свіжий сніг, змішуючися зі старим, і вже ніхто не може сказати, який саме сніг заніс діри, і люди чекали на відлигу, бо країна була під перманентним снігом. Сорок тисяч великих і багато мільйонів малих дірок. Будапешт – місто дірок. У цьому продірявленому місті я народився: діри від куль у стінах лікарні, на кладовищі такі ж діри в могильних плитах. На моїх очах двометрова змія проповзла у гробницю барона Мано Кручини фон Шванберґа (та дружини його Маріанни). Барон помер у п'ятдесят шостому, його дружина у сорок четвертому. Класова боротьба чи п'яний каменотес? Потім надмогильна плита зникла, на її місці утворилася діра. А потім, на місці діри – інше поховання. Циркуляцію дір можна простежити. Замість діри на місці будинку мого діда був побудований інший – той, в якому мешкали ми, дитиною мій батько бавився на городі у вирвах від бомб. Більші діри забудували будинками, менші використовували замість смітников: зужиті телевізори та електронні лампи лежали купою на краю садка, такий собі цвинтар інформаційних відходів на пагорбі Свободи. В одній ямі ми знайшли бомбу з крильцями, в ній також була дірка: хтось відкрутив бойову голівку. Ми, торкаючись пальцями дір, дряпалися на мур, і, заплющивши очі, уявляли собі кулі. Новітня історія Будапешту, писана шрифтом Брайля. Будапешт не можна побачити просто очима, його слід обмацувати, побачити його можна лише через діри. Читати між рядками, зчитувати ці ієрогліфи на всю стіну, епічні та поетичні варіації, графіті війни, виразні еротичні натяки, архів навпаки.

Обтяжливий процес мого статевого дозрівання супроводжувався смертями комуністичних диктаторів. Моє перше сексуальне переживання співпало зі смертю Мао Цзедуна – дівчинка на ймення Діана вкусила мене у дитячому садку. Коли помер Тито, в мене ламався голос, першу еякуляцію я пережив, коли відкинувся Брежнев. Три дні по радіо передавали класичну музику, а в деяких школах навіть призупинили заняття – на мій погляд, це було вже занадто. Після цього довго нічого не траплялося, задля експерименту я запросив дівчинку в кіно, але фільм був надто цікавий, а мої руки мовби звела судома. У гімназії розвиток подій прискорився, лише кілька місяців відокремили перший поцілунок від першої бурхливої ночі. Невдовзі після Андропова поклавився на той світ Черненко. Через кілька тижнів за ними подався Енвер, про що я краще не розповідатиму. Коли

стратили Чаушеску, я дізнався, що таке пункт G⁵. Кім Ір Сен замалим не поламав мені всього життя, але на щастя, суд визнав мою невинність. Фідель. Страшно й уявити собі, що за шура-бура здійсниться, як тільки він...

Мій вчитель російської вважав, що я почну розуміти слов'янську культуру, як тільки прочитаю "Війну і мир" в оригіналі. Йому цей витвір мистецтва коштував подорожі туди й назад Транссибірською магістраллю. Та я волів би прочитати "Злочин і кару", щоб їхати не далі Москви. Мабуть, вистачило б часу подолати *злочин* дорогою туди. Назад можна було б летіти "Аерофлотом", також гарне слово. Нагадує назву одеколону, який виготовляють хімічним шляхом з отруйних газів. Мова була частиною маскування, ми мусили вдавати, що знаємо російську. Ну-ну! Протягом сорока п'яти хвилин я по-російськи дивився, по-російськи кивав, по-російськи зітхав, поклавши на край своєї парти "Війну і мир". Мені й на думку не спадало, що знання мов може мати свої переваги. Знання були умовою росту, самоціллю, якщо ти хочеш вирости, ти мусиш виконувати домашні завдання. Російську вчать, бо це чудова мова, угорська, звичайно ж, також казково гарна. Тоді російською говорили лише вчителі російської, жінки під п'ятдесят із фарбованим волоссям. Войовнича етнічна меншина з ритуалами свого племені. Їхньою ідеєю фікс були рапорти, перед початком будь-чого слід було рапортувати про кількість присутніх. Лише у фільмах про війну я бачив російських солдатів, та й ті говорили угорською. Уперше справжнього російського військового я побачив, коли їх уже виводили. Холодна війна закінчилась, а з нею й боротьба за мир, помирати за нього більше не було сенсу, за символічну ціну росіяни розпродували амуніцію. Колеґа хотів купити парашут, я пішов з ним за перекладача.

"Парашут єс?", – запитав я, намагаючись довідатись, чи є в них парашут, але тут же мене розібрав сміх, бо я не вимовив "т" в кінці, й, о праведний Боже, російське допоміжне дієслово перетворилось на америкоське *yes*, виходить, що я все-таки марно вчився. *Yankee go home* і *Paschli domoi*, виходить на одне і те ж, окупація – штрих на географічній мапі, такий собі акцент, сполучник. Не танки, не загальноосвітня восьмирічна школа, не олімпійський Міша. Це запис у моєму щоденнику. "Дві пляшки", – сказав капітан угорською, показуючи два пальці, мовляв, для себе й для дружбака. Після цього він поцікавився, як наші справи в школі. Такий тон здався мені надто фамільярним, "ну-ну", вперто пробурмотів я, як це хтось там робив у фільмі "Тихий Дон". Капітан розповів, що він також має сина, Сергея, тому розуміє, що й нам нелегко, може, потрібен *калашніков*? Почекайте, тут ще є пістолет! Я не ласунчик, але щось подібне, мабуть, вони відчувають у кондитерській крамниці. Він готовий дати нам і магазин як свого роду промоційний подарунок – і давайте вип'ємо за добрі старі часи! Добрі старі часи, коли мене ще не було на світі, а наші батьки переважно вбивали один одного – і за це я повинен пити з ворожим солдафоном, який до того ж розмовляє зі мною моєю рідною мовою! "Ege segedre"⁶, "за твою задницю", – каже прапорщик, маючи на увазі "*egészedre*" -- "На здоров'я"; мова – це щось геніальне! Сергея також звати Сергеєм, як і його сина – хоч для нас він уже Серьожа – він втелює пляшку мені в руку й цитує Петефі, без помилок. Угорщина – це поезія, каже він. Я розповідаю йому, що група угорських учених ідентифікувала скелет Шандора Петефі в Барґузіні, щоправда, скелет виявився жіночим. Це його не дивує, каже він, Росія велетенська країна. Він узагалі не нав'язливий, швидше делікатний. Він би з задоволенням не повертався додому, він звик жити тут, він любить Угорщину, особливо жінок, каже він, підморгуючи мені, як тому, хто знає про що йдеться. Я підморгую у відповідь – це як рефлекс у Павлова: я знаю, що при згадці про жінок треба підморгувати. Ми не хочемо більше затримувати його, але він, знову ж таки угорською, просить нас побути ще трохи. З ним краще бути обережним. Може, він взагалі не володіє російською? Може, це подвійний дво-угорський аґент? Киваючи йому, ми виходимо спинами вперед, у дверях нас наздоганяє запитання, чи не хотіли б ми прихопити парочку ручних гранат?

1 Вікножирафа, 5.

2 Андреас Баадер і Ульрика Майнгоф – лідери лівацької терористичної організації РАФ, що найактивніше давала про себе знати у 70-х роках минулого століття.

3 Князі давніх угорців, під проводом яких відбулося переселення угорських племен до Європи (X ст.).

4 Герой угорської легенди про будівничого, що задля міцності спорудженої фортеці приніс у жертву власну жінку і замурував її у фортечну стіну. – Прим. перекл.

5 Пункт G – місце у вагіні, легке подразнення якого викликає оргазм.
6 Перекручене до непристойності угорське "Будьмо!".

Переклад Галини Петросаняк

© Péter Zilahy | <http://www.zilahy.net>